

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון שיעורים בדרכיה: אישה והלכה

צוות דרכיה, לורי נוביק

לבוש ב: הפרטים

מהם הפרמטרים ההלכתיים לבגדי נשים?

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, שיינע גולדברג, שרה רודולף, והרב דוד ספרלינג

תרגום: שיראל גרסון | עריכה בעברית: עדיה בלנק

פרמטרים בלבוש

הקטגוריה ההלכתית 'דת יהודית' כוללת התנהלות ולבוש בהתאם למנהג הצנוע של נשים יהודיות.

רמב"ם הלכות אישות כד, יא
ואיזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל.

על יהודים להתלבש באופן צנוע ומכובד. בעבור נשים, הנורמות המקובלות בקהילה מציבות את הרף.

בהתחשב בכך, לכאורה אין צורך רב בהרחבה נוספת בנוגע להלכות לבוש. בעולם אידיאלי, כל אישה היתה מתבוננת סביבה ורואה מה לובשות נשים יהודיות צנועות המקפידות על שמירת מצוות בקהילתה ומסיקה מכך מה ראוי לעשות.

עם זאת, יש לתת את הדעת על אמות מידה ספציפיות הנידונות במקורות הלכתיים, שכן גם בקרב הציבור הדתי סגנונות לבוש מקובלים עומדים לעיתים במתח עם ההלכה.

האם נוכל לחתום את דיוננו בנוגע לבגדים בזאת?

בהחלט יהיה מפתה לעצור את הדיון בנוגע לבגדים כאן, במיוחד משום שמקורות הלכתיים אינם דנים בלבושן של נשים בפירוט רב. אדרבה, נראה שהם מתייחסים כמובן מאליו לעובדה ששנים יהודיות מתלבשות באופן מסוים התואם את הצניעות ואת דת יהודית, כך שאין צורך בהסברים נוספים.

מדוע, אם כן, אנו דנות כאן בפרטי הפרטים הקשורים בלבוש, במיוחד לאור זאת שהתמקדות במידות ובאורכים עלולה להסיט את תשומת ליבנו מהערכים הכוללים יותר של הצניעות?

אנו עושות זאת מכמה סיבות:

הנורמות המקובלות בכל הנוגע ללבוש צנוע, גם בחברה החילונית, השתנו באופן קיצוני לאורך העשורים האחרונים, מה שמקשה לחוש מה נחשב למקובל ומה לא.

לא תמיד קיים סטנדרט אחיד בקהילה בנוגע ללבוש, כך שאישה עלולה שלא לדעת מה יחס ההלכה לסגנונות לבוש מסוימים שהיא רואה סביבה. ייתכן גם מצב שבו תהיה לאישה סיבה לאמץ סגנון לבוש שאינו מקובל בקהילתה. ואולי ישנה אישה התוהה לגבי התאמתו של סגנון לבוש חדש לסטנדרטים

ההלכתיים, או שהיא מחפשת מקורות הלכתיים בנוגע לנורמות הלבוש הפורמליות והבלתי פורמליות שבהן היא נתקלת.

בעזרת הבנה של הדרישות ההלכתיות הקיימות ובידור היכן הן מותירות מקום לפרשנות אישית, נוכל לאפשר לנשים לקבל החלטות מושכלות יותר לגבי לבוש.

לאורך ההיסטוריה, בגדי נשים יהודיות כיסו לרוב חלק גדול מהגוף, לפחות בציבור. הרשב"א מציין חלקי גוף מסוימים שאותם לא נהגו לכסות ושאינן חשש הלכתי בנוגע אליהם:¹

רשב"א ברכות כד ע"א
...פניה ידיה ורגליה... אין חוששין להם...

בעוד שניתן להסיק מדברי הרשב"א ששאר גופה של האישה היה בדרך כלל מכוסה, הוא אינו מציג הגדרות מדויקות למקום שבו מתחיל הכיסוי מתחת לפנים, על הזרוע או על הרגל. כאן נבחן לעומק את הגבולות של הפנים והזרוע.

כיסוי כללי

מהלכות מסוימות משתמע שעל אישה לכסות את פלג גופה העליון. לדוגמה, אבל היושב שבעה על הוריו שנפטרו קורע את בגדיו מהצוואר ועד איזור הלב. אך אישה אבלה לובשת שתי שכבות, כדי שתוכל קודם לקרוע את הבגד התחתון, ואז להפוך אותו כך שהקרע יהיה ממוקם מאחור, ורק לבסוף לקרוע את הבגד העליון. באופן זה היא ממלאת את חובת הקריעה תוך שמירה על פלג גופה העליון מכוסה.²

תלמוד בבלי מועד קטן כב ע"ב
על כל המתים כולן קורע טפח, על אביו ועל אמו – עד שיגלה את לבו... אחד האיש ואחד אשה. רבי שמעון בן אלעזר אומר: האשה קורעת את התחתון, ומחזירתו לאחוריה, וחוזרת וקורעת את העליון.

היכן ניתן להגיד שמסתיימות הפנים ומתחיל פלג הגוף העליון? הראשונים אינם מציגים הלכות מפורטות בנוגע לכך,³ אך מספר פוסקים בני זמננו מספקים הנחיות מסוימות בנושא. כף החיים (המאות ה-19–20) למשל, מסתייג מנשים הלובשות בגד עם מחשוף:⁴

כף החיים עה, ג
להיות בית הצואר פתוח עד סמוך לדדיה זהו מנהג רע...

---

¹ הוא כותב זאת בשם הראב"ד. אף ששורה זו מובאת בפירושו לברכות כד ע"א בנוגע לערוה, הגמרא שם אינה מציינת אילו חלקי גוף אינם נחשבים בדרך כלל ל"מקום צנוע". רשימה זו היא ככל הנראה שיקוף של מנהגן של נשים יהודיות.
² ראו גם שו"ע יו"ד ס' ש"מ. נוכל גם להבין מדברי המשנה, המתארים כיסוי מסוים לאישה הנסקלת או המוצאת לבידור סוטה, שניתנת חשיבות לכיסוי גוף האישה גם במצבים פחות שגרתיים.
משנה מסכת סנהדרין פרק ו, ג
וחכמים אומרים האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה.
משנה מסכת סוטה א, ה
וכן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה
³ מובא בגמרא כי אישה סוטה עוברת טקס שבו שיערה נפרע ובגדיה נקרעים. עם זאת, יש גבול לפגיעה בצניעותה: היו קושרים חבל מעל לחזה כדי שבגדיה לא יפלו. הרמב"ם כותב שנפילה כזו של הבגדים תותיר אותה ערומה, ומכאן אולי ניתן להבין שבגדים המכסים את החזה ומטה הם בגדר חובה.
סוטה ח ע"ב
וקושרו לה למעלה מדדיה, כדי שלא ישמטו בגדיה מעליה.
רמב"ם הלכות סוטה ג, יא
וקושרו למעלה מדדיה כדי שלא יפלו הבגדים ונמצאת ערומה
⁴ ניתן למצוא כאן.

פוסקים מאוחרים יותר, ביניהם הרב שלמה זלמן אוירבך, פוסקים כי על אישה לכסות את פלג גופה העליון מעצם הבריה ומטה.

מנחת שלמה ג, קג, טו
בנוגע לבית הצואר, אפשר להקל עד העצם אם כך מנהג המקום.

מאחר שלא מצאנו דיון בנושא בדברי הראשונים, ניתן להניח כי ההתייחסות לעצם הבריה מובאת בתור מיקום יחסי שלפיו ניתן לתחום גבול אובייקטיבי בין הפנים החשופות לבין פלג הגוף העליון המכוסה.

משום כך, ישנו מרחב לגמישות. בקהילות רבות מקובל כי נשים צנועות לובשות בגדים המגיעים סמוך לעצם הבריה אך לא מכסים אותה במלואה. בהתבססו על דברי הגמרא בנושא ערוה (הכוללת חלקי גוף המכוסים בדרך כלל), הרב יהודה הנקין מציע קולא שלפיה ניתן להשאיר טפח גלוי (8–10.4 ס"מ) מתחת לעצם הבריה.⁵ המנהג הנהוג בקרב קהילה מסוימת הוא המכריע בנושא זה.

האם זה צנוע להתמקד בסנטימטרים?

לא תמיד. חלק מהרעיון בלבוש צנוע הוא דווקא לכבד את הגוף ואת האדם בכך שאין בודקים ובוחנים אותו.

השורש צנ"ע מתייחס למוסתר. ביהדות, הצנעה של דבר כלשהו עשויה להביע כבוד כלפיו. קודש הקודשים הוא המקום הפרטי והקדוש ביותר בבית המקדש. כך גם ספר התורה מכוסה במעיל ושומר במקום מוצנע ומוסתר.

בגמרא מובא כי אין הברכה שורה אלא בסמוי מן העין, וכי מדידה גלויה סותרת את ההסתרה והכיסוי.

תלמוד בבלי תענית ח ע"ב

שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין.

גם כאשר למידות ולאורכים יש חשיבות בהלכה למעשה, עלינו לוודא שהם אינם משתלטים על הדיון, כדי שלא נבזה את מה שעלינו לכבד מפאת הצניעות.

זרוע

הראשונים עוסקים בפירוט רב יותר בכל הנוגע לכיסוי הזרועות. מבין הדברים המופיעים במשנה לגבי עבירות על דת יהודית, שניים קשורים ללבוש של נשים באופן ישיר, ואחד מהם מתייחס לזרועות.

משנה כתובות פרק ז, ו

ואיזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק

במאמר אחר אנו דנות בדין כיסוי ראש, הכרוך במצווה מדאורייתא בנוסף להיותו חלק מדת יהודית. נבחן כעת את פירוש הגמרא למקרה הבא במשנה, אישה ש"טווה בשוק":

תלמוד בבלי כתובות עב ע"ב

וטווה בשוק. אמר רב יהודה אמר שמואל: במראה זרועותיה לבני אדם.

בזמן שאישה טווה, שרווליה עלולים להיפתח או להחליק באופן שיחשוף את זרועותיה. הסתכנות בחשיפה זו מהווה עבירה על דת יהודית.

⁵ להבין את הצניעות, 17, 21-22.

בעידן המודרני, זרועות חשופות עשויות להיראות כדבר תמים. אך גמרא נוספת הדנה ב"טווה בשוק" מרמזת על כך שכיסוי הזרועות בזמן הטוויה, למשל, יכול למנוע גם חשיפה של צידי פלג הגוף העליון.⁶ מעבר לכך, מובא בגמרא שעצם ראיית הזרועות עשויה להיות מראה יפיפה בעת שהן מוארות.⁷ גם גברים, בעת שהם חזנים בבית הכנסת, מכסים את זרועותיהם:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות נג, יג פוחח, והוא מי שבגדו קרוע וזרועותיו מגולים, לא ירד לפני התיבה.

העיקרון שחולצה בעלת שרוולים היא מכובדת יותר מחולצה ללא שרוולים תקף בעבור גברים ונשים כאחד.

הגדרה של זרוע

איזה חלק מבין חלקי הגוף הוא הזרוע? לפי התורה, המונח זרוע מתייחס לזרוע כולה:

דברים פרק כ"ו, ח
וַיִּצְאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטִייה וּבְמַרְא גָדֹל וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתָּיִם.

אך ממשנה הדנה באנטומיה של גוף האדם משתמע שדווקא החלק העליון של הזרוע, לא כולל המרפק, נחשב ל"זרוע".⁸

משנה אהלות פרק א', ח
מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם... שנים בקנה ושנים במרפק אחד בזרוע וארבעה בכתף...

בהתאם למשנה זו, הרב שלמה זלמן אוירבך פוסק שיש לכסות רק את החלק העליון של הזרוע. הוא כולל גם את המרפק, אולי כסייג כדי שלא יתגלה חלק נוסף מהזרוע בעת תנועה אם השרוול יהיה קצר יותר, או כדי להבטיח בוודאות שאף חלק של הזרוע העליונה, ולו הקטן ביותר, לא ייחשף:

מנחת שלמה קג, טו
"זרוע" מה שנוגע לצניעות כולל גם את המרפק ואין לסמוך על המקילים... וגם טוב ויפה לכסות עוד מעט מהיד.

פוסקים אחרים, כגון הרב יהודה הנקין והרב נחום רבינוביץ', טוענים כי מותר מבחינה טכנית לכסות מעט פחות מכך. לדברי הרבנית אסתי רזנברג, בתו של הרב אהרן ליכטנשטיין, גם אביה הבין כך.

---

⁶ גיטין דף צ ע"א-צ ע"ב
...וטווה בשוק, ופרומה משני צדדיה... זו מצוה מן התורה לגרשה
⁷ במפגש קרוע לב על מיטת חוליו של רבי אלעזר, הוא ורבי יוחנן בוכים על היופי ועל המוות, המייצגים את קיומנו הארצי החולף. מה שהצית את הדיון היה מראה זרועו המוארת באור של רבי יוחנן. תיאור דומה מובא בגמרא לגבי זרועה של אישה בשם חומה.
תלמוד בבלי ברכות ה ע"ב
רבי אלעזר חלש, על לגביה רבי יוחנן. חזא דהוה קא גני בבית אפלי, גלייה לדרעיה ונפל נהורא. חזייה דהוה קא בכי רבי אלעזר. אמר ליה: אמאי קא בכית?... אמר ליה: להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא.
תלמוד בבלי כתובות סה ע"א
איגלי דרעא, נפל נהורא בבי דינא.
⁸ ראו גם בתוספות בשם רבינו תם:
תוספות מנחות לז ע"א
ואור"ת [ואומר רבנו תם] דהוא גובה הבשר שבזרוע שבין בית השחי למרפק

בהתבסס שוב על הדיון בגמרא בנוגע לערווה, פוסק הרב הנקין כי ניתן לגלות עד טפח של הזרוע מעל המרפק:
הרב יהודה הנקין, להבין את נושא הצניעות (ירושלים: אורים, 2008), עמ' 24.
ניתן לקבוע טיפולוגיה... שרוולים המגיעים עד טפח מעל המרפק – הם המינימום המותר.

הרב רבינוביץ' כותב כי מספיק לכסות את רוב הזרוע העליונה במקום שבו זהו המנהג המקובל:

שו"ת שיח נחום קז – כיסוי זרוע לאשה
מעיקר הדין יש לכסות את הזרוע (החלק שבין הכתף והמרפק), אך חז"ל לא קבעו שיעור מוגדר לכיסוי זה, ומכל מקום דרך צניעות היא לכסות את רוב הזרוע. אמנם, בענייני צניעות המלבוש ראוי להתחשב גם במנהגי החברה של שומרי תורה ומצוות אליה רוצים להשתייך, ואם נוהגות נשים באותה חברה לכסות יותר-ראוי לנהוג כן.

לאור ריבוי השיטות ההלכתיות השונות בנוגע לכמה מן הזרוע יש לכסות, גם כאן נורמות קהילתיות מקובלות משחקות תפקיד מכריע.

בלבוש III, אנו דנות בפרטים נוספים, כגון הרחבת מושג הערווה, כיסוי הרגליים, וחצאיות לעומת מכנסיים.

מה הכוונה בהיצמדות לנורמות קהילתיות?

במקרים שבהם מנהג 'דת יהודית' אמור לקבוע את צורת הלבוש, ההגדרה של קהילה דתית עשויה להיות מאתגרת. מעבר למינימום המוחלט, לא קיימת נורמה אחידה המשותפת לכל הקהילות. חברי קהילות דתיות רבות דוחים את מנהגייהן של קהילות אחרות. העובדה שקהילות בעידן המורדני הן נזילות יותר הופכת את כל העניין למורכב אף יותר, שכן אדם יכול לעבור בין כמה קהילות לאורך היום.

ב'דרכיה' אנו מבקשות לעזור לחברי קהילות שונות לכבד אלה את מנהגייהם של אלה לאור הבנת המקורות המנחים אותם. באופן כללי, ההלכה מכוונת אותנו לכבד את מנהגי המקום, בוודאי בציבור. כאשר אנו מבקרות באזור ציבורי של קהילה אחרת, ראוי להתלבש באופן המכבד את הלבוש הנהוג במקום. יחד עם זאת, בכל מקום שבו אנו נמצאות, עלינו לקחת בחשבון את השתייכותנו ההלכתית והקהילתית, ולהתלבש באופן שמכבד גם אותם.

בכך שהם מציגים סטנדרטים מוחלטים רק לנקודות מפתח מעטות, המקורות מתקופת הראשונים מביעים אמונה בעם היהודי ובאינטואיציות שלו ליישום ערך הצניעות באופן הולם בהקשרים שונים.

העמקה נוספת

- אלינסון, הרב אליקים גסטל. נשים והמצוות: המדריך למקורות הלכתיים, כרך ב, הדרך הצנועה. רפאל בלומברג. ירושלים: המחלקה לחינוך תורני ותרבותי של ההסתדרות בציונית העולמית בתפוצות, 1992.
- הבר, הרב שמואל. עת צנועים חכמה, כרך א. קרני שומרון, 2007.
- הנקין, הרב יהודה. להבין את הצניעות. ירושלים: הוצאת אורים, 2008.